

16. Автоматизація (піаніст). Найкращий творчий результат одержимо при найкращій вольовій організації.

17. Раціональне дозвілля і відпочинок. 7 годин сну і 1 година відпочинку в середині дня [1].

Доволі часто, читаючи поетичні тексти, можна відшукати цікаві педагогічні думки, які не втрачають значимості і для педагогіки ХХІ століття. Вони важливі як на особистісному рівні, так і в процесі управління, спілкування з людьми, в процесі професійного вдосконалення. Як приклад використовуємо вірші Богдана Лепкого. Слухачі шукають спільні та відмінні ознаки, чинники які можна використати для особистісного розвитку. Якщо провести порівняльну характеристику цих текстів з віршом нобелівського лауреата Р. Кіплінга «Якщо» у перекладі С. Караванського, попросити слухачів підібрати тексти інших авторів відповідного рівня отримаємо не лише можливість емоційного наповнення занять, але й інструментарій виховного впливу, своєрідну мотивацію розвитку, що власне кажучи і є суттю педагогічного процесу.

Література

1. Залкінд А. Педология: Утопия и реальность. – Москва: Аграф, 2001. – 464 с.
2. Костенко Л. «Мадонна перехресть» / Л. Костенко. – Київ: «Либідь», 2011. – 112 с.

УДК 373.3-051

Вихрущ В. О.

ДІАЛОГІЧНА ТА РИТОРИЧНА КУЛЬТУРИ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Одним із головних завдань модернізації освіти в Україні є зміна свідомості майбутнього вчителя початкової школи, розуміння ним іншого смислу педагогічної діяльності, яка передбачає підтримку молодших школярів у їх прагненні до пізнання, ініціативи, творчості, а не лише трансляцію нових знань. Така підтримувальна позиція передбачає інше спілкування, іншу взаємодію між суб'єктами навчально-виховного процесу, що дозволяє стверджувати про необхідність підготовки майбутнього вчителя початкової школи до комунікативної діяльності на рівні професійного спілкування, формування у нього діалогічної та риторичної культури.

У дослідженнях вітчизняних педагогів [3; 4; 6] виокремлено чотири показники, що відображають основні аспекти культури професійного спілкування педагога:

- спрямованість спілкування - система професійно ціннісних орієнтацій та смислових установок у сфері педагогічного спілкування, яка визначає "ідеальний стиль" взаємодії і типовий для вчителя спосіб включення у міжособистісну взаємодію з учнями;

- розвиток соціально-перцептивних умінь, що характеризують здатність учителя адекватно, неупереджено і точно сприймати особистісні властивості і вчинки учнів, розуміти їх мотиви й емоційні стани, індивідуальні та вікові особливості, швидко орієнтуватися у педагогічних ситуаціях;

- розвиток інтерактивних умінь, що проявляються у способах і прийомах виховного впливу на учнів, тактиках і стратегіях самопрезентації та організації педагогічної взаємодії: доброзичливість, тактовність у стосунках із учнями, здатність поєднувати вимогливість із наданням учням можливостей для прояву своєї ініціативи і самостійності, уміння встановлювати між собою і учнями оптимальну соціально-психологічну дистанцію, забезпечувати необхідний рівень особистісної відкритості і статусної субординації;

- розвиток комунікативних умінь, які характеризують інформаційно-сміслову сторону педагогічної взаємодії і проявляються в здатності вчителя чітко, зрозуміло і переконливо висловлювати свої думки та почуття за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування.

Вказані аспекти культури професійного спілкування педагога формуються у майбутнього учителя початкової школи в залежності від його індивідуальних психолого-педагогічних особливостей і установок і забезпечують фахову діалогічну та риторичну культуру.

У студентів з нормативно-орієнтованим рівнем культури педагогічного спілкування домінуючою є орієнтація на порядок і дисципліну. Першочергового значення вони надають контролю за поведінкою учнів, утвердженню власної домінантної позиції, формуванню здатності "володіти" класом; прагнуть справити на учнів враження впевнених, принципових і вимогливих учителів. Яскраво виражена дисциплінарна орієнтація студентів із нормативно-орієнтованим рівнем культури педагогічного спілкування поєднується зі слабкою орієнтацією на дружні, близькі, довірливі стосунки із учнями, що у свою чергу позначається на рівні спілкування "учень-учень" та "учень-мікрогрупа". Порівняно із іншими студентами вони недооцінюють значення створення у процесі взаємодії із учнями сприятливого емоційного мікроклімату, розвитку їх творчого потенціалу, формуванню позитивної самооцінки. Основне завдання своєї діяльності майбутні фахівці вбачають у досягненні високої навчальної успішності, реалізації програмних вимог. На їх думку, реалізація дидактичних цілей неможлива без встановлення суворої дисципліни, використання імперативних вимог, примусу.

У студентів з предметно-орієнтованим рівнем культури педагогічного спілкування найбільш вираженою є дидактична орієнтація -, основним показником успішності педагогічної діяльності вони вважають навчальну успішність, високий рівень засвоєння учнями програмного матеріалу. Їх основні інтереси здебільшого концентруються навколо навчального предмета, змісту й методики його викладання. Важливого значення вони надають удосконаленню методичної майстерності, пошукам нових, більш ефективних технологій, методів і прийомів навчання, формуванню в учнів мотивації учіння. Водночас для них характерна особистісна закритість, формалізованість, дистанційність у спілкуванні із учнями, що у більшості випадків не виходить за рамки навчальної взаємодії та предметних інтересів, їх ставлення до учнів значною мірою залежить від навчальної успішності останніх. Учні, які добре вчаться і проявляють інтерес до навчального предмета, сприймаються позитивно, з ними, як правило, встановлюються партнерські ділові стосунки. Якщо ж учень не проявляє очікуваних успіхів і старанності у навчанні, це викликає критичне ставлення й емоційне неприйняття.

Найбільш сприятливим є особистісно орієнтований рівень культури педагогічного спілкування майбутнього учителя початкової школи, оскільки саме він дозволяє врахувати об'єктивні потреби розвитку молодшого школяра як вікової категорії, стати зразком комунікативної діяльності та її організатором на рівні "учень-учень" та "учень-мікрогрупа".

З метою формування комунікативної культури молодших школярів слід цілеспрямовано розвивати якості, важливі для спілкування, на власному прикладі. Отже, діалогічна та риторична культура майбутнього учителя початкової школи із особистісно орієнтованим рівнем культури педагогічного спілкування - це підґрунтя для комунікативної компетенції самого молодшого школяра і забезпечення діалогічної природи його навчання.

Список важливих для міжособистісних стосунків якостей запропонував польський психолог Єжі Мелібруда [4]:

- емпатія: уміння бачити світ очима інших, сприймати їх вчинки з їх же позиції, здатність засвідчити іншим своє розуміння їх аргументації;

- доброзичливість: здатність не тільки відчувати, а й показувати людям свої доброзичливі стосунки, уміння приймати, навіть, коли не схвалюєш їх вчинки, здатність їх підтримати;

- аутентичність: уміння бути природним у стосунках, бути самим собою;

- конкретність: відмова від загальних суджень, багатозначних незрозумілих зауважень, готовність відповідати однозначно на запитання;

- ініціативність: схильність до діяльній позиції у стосунках, здатність встановлювати контакти самому, виявляти активність, не чекати її від інших;

- безпосередність: уміння говорити і діяти напругу, уявлення про стосунки інших і відверта демонстрація свого власного ставлення;

- відвертість: спроможність відкрити свій внутрішній світ (ненав'язливість, незадоволення від розмов про самого себе), бути відвертим, уміти розповісти про свої думки і почуття;

- прийняття почуттів: відсутність страху при безпосередньому зіткненні зі своїми почуттями або почуттями інших людей, готовність проїнятися почуттями іншого та не нав'язувати свої;

- компромісність: уміння "віч-на-віч" спілкуватися із іншими людьми із повним усвідомленням своєї відповідальності та зацікавленості; у випадку, коли погляди не збігаються, – готовність піти на компроміс з надією встановити справжні і щирі стосунки.

Вказані якості засвідчують взаємозв'язок між поняттями "діалогічна культура" та "риторична культура". Зазначимо, що, на нашу думку, слід відрізнити від них поняття "мовленнєва культура" як "...систему знань, норм, цінностей та зразків поведінки, прийнятих у суспільстві і вміння органічно, природно та невимушено реалізовувати їх у діловому та емоційному спілкуванні" (А. Мудрик). При цьому окремо виділяють систему комунікативних умінь, які дозволяють учителеві початкових класів (з точки зору педагогіки) цілеспрямовано, вільно і творчо здійснювати як свою діяльність, так і спрямовувати діяльність учнів у навчально-виховному процесі [4; 5]. Комунікативна компетенція (лат. *competens* – відповідний) – це сукупність знань про спілкування у різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також уміння ефективно застосовувати ці знання в конкретному спілкуванні [2, с. 162].

У педагогічній діяльності саме поняття "діалогічна культура" та "риторична культура" дозволяють враховувати різні аспекти дидактичного спілкування, а також його особливості.

Дослідження проблеми формування риторичної культури дає можливість виокремити такі аспекти дидактичного спілкування: питання мовної підготовки (формування у студентів навичок монологічного висловлювання (Г. Васильєва, Л. Головата, В. Костомаров, В. Скалкін та інші); характеристика мовленнєвих якостей учителя (Д. Балдинюк, Р. Хмелюк та інші); комунікативна підготовка майбутнього педагога (В. Кан-Калік, М. Петров, В. Полторацька, В. Ряховський, І. Страхов та інші); визначення функцій мовлення в педагогічному процесі (М. Головань, Н. Іполитова, Т. Ладигенська та інші); розвитку педагогічної творчості (М. Лазарєв, І. Синиця, І. Страхов), риторико-мовленнєвого компонента у структурі педагогічної діяльності (В. Артемов, М. Вашуленко, Ф. Гоноволін, І. Зязюн, А. Капська, М. Пентилюк, Г. Сагач, Л. Ткаченко, О. Штепа).

Риторична компетенція - це вміння управляти мисленнево-мовленнєвою діяльністю, знання механізмів цієї діяльності. Вона забезпечує вміння мовця оцінювати свій виступ із позиції слухачів, враховувати конкретну мовленнєву ситуацію. Риторична компетенція - одна з найважливіших професійних компетенцій учителя, адже володіння риторичними прийомами, специфікою жанрів педагогічного мовлення сприяє успішній реалізації будь-яких комунікативних цілей.

Майбутня освітня діяльність студентів передбачає знання різних жанрів педагогічного мовлення. Наприклад, класифікація цих жанрів Т. Шмельової містить значну кількість одиниць, упорядкованих за різними ознаками, зокрема, монологічні, діалогічні, полілогічні, адресовані учням, батькам, колегам, поліадресні та ін. [7, с. 49]. Це наводить на думку, що окремого дослідження потребує риторична культура у зв'язку із діалогічним, полілогічним, адресованим учням жанрами педагогічного мовлення. У різних професійних ситуаціях педагог мусить застосовувати ефективні методи спілкування, у тому числі, засобами педагогічного мовлення формувати комунікативні вміння і навички учнів у процесі навчального діалогу, захищати власну позицію, осмислювати й аргументувати, бути щирим, емоційно привабливим. Отже, фактор сформованості риторичної культури повинен стати вирішальним інструментарієм формування діалогічної культури, а поняття "риторична культура" є вужчим за поняття "діалогічна культура".

Література

1. Вихрущ В. О., Пушинська А. А. Навчальний діалог у контексті вітчизняної початкової освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ століття / В. О. Вихрущ, А. А. Пушинська. – Тернопіль: Крок, 2016. – 348 с.
 2. Концепція початкової освіти. Проект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.osvitacv.com/.../Консерпція_pochatkovoї_osvitu_PROEKT
 3. Лотман Ю. М. Риторика // Избранные статьи в 3-х томах. Т.1. Статьи по семиотике и типологии культуры / Ю. М. Лотман – Таллинн : «Александра», 1992. – 480 с. – С. 167–183.
 4. Михальская А. К. Педагогическая риторика: история и теория : Учеб. пособие : Для студентов пед. ун-тов и ин-тов / А. К. Михальская. – М. : Изд. центр «Академия» 1998. – 432 с.
 5. Ткаченко Л. П. Зміст і технологія навчання риторики майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. П. Ткаченко; ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2002. – 18 с.
 6. Ткаченко Л. П. Зміст і технологія навчання риторики майбутніх учителів початкових класів / Л. П. Ткаченко. – Режим доступу: [http://librar.org.ua/sektionsload.php?s=culture science education&id=1807](http://librar.org.ua/sektionsload.php?s=culture%20science%20education&id=1807)
 7. Шмельова Т. В. Речевой жанр: опыт общепилологического осмысления / Т. В. Шмелева // Collegium. – 1995. – № 1–2.
- УДК 378.09:373.3-051

Вихрущ В. О., Романишина Л. М.

ПСИХОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ В УМОВАХ РОЗВИВАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ

В умовах особистісно орієнтованої розвивальної парадигми навчання початкова школа повинна орієнтуватися на різко змінені уявлення про можливості та межі самостійності молодших школярів, які безпосередньо пов'язані із вимогою виховувати їх самостійність та вміння учитися.

Уміння учитися означає здатність долати власну обмеженість не тільки у галузі конкретних знань та умінь, але й у будь-якій сфері діяльності та стосунків людей, зокрема, у стосунках із самим собою - невмілим або лінивим, неуважним або